

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО. СІМЕЙНЕ ПРАВО. МОРСЬКЕ ПРАВО

УДК 347.447

І. С. Канзафарова, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет, кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

**ТЕОРІЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЯК РЕЗУЛЬТАТ НАУКОВИХ ЮРИДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

У статті досліджуються структура та зміст теорії цивільно-правової відповідальності – системи наукових знань про цивільно-правову відповідальність як явище об'єктивної дійсності. Проаналізовано особливості та недоліки зазначеної теорії.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, теорія, система.

Юридична наука та юридична практика перебувають у чільному взаємозв'язку. З однієї сторони, юридична наука повинна вирішувати ті проблеми, які виникають у соціально-правовій сфері. З іншої сторони, юридична практика здатна здійснювати суттєвий вплив не лише на постановку наукових проблем, але й на спосіб їх вирішення.

Теоретичні дослідження повинні задовольняти потреби практики, базуватися на її матеріалах, а практика, в свою чергу, – спиратися на науково обгрунтовані рекомендації та висновки. При цьому характер впливу науки на практику багато в чому обумовлений характером певних наукових досліджень: є вони фундаментальними чи прикладними, теоретичними чи емпіричними, описовими чи евристичними тощо. Але у будь-якому разі юридична наука відноситься до суттєвих факторів, що детермінують практику [1, с. 150-152].

В Україні формально доктрина не визнається джерелом права. Але очевидно, що право взагалі та цивільне право зокрема не може розвиватись без чільного взаємозв'язку науки та практики.

Будь-яка наука існує не заради самої себе, а у підсумку заради тієї користі, яку вона здатна принести суспільству. Хоча далеко не всі наукові дисципліни однаково корисні, а окремі результати наукових досліджень навіть завдають прямої шкоди суспільству, однак ідеал практичної корисності стоїть перед кожною наукою, навіть якщо вона розробляє новітні засоби знищення людей. І у підсумку наука існує заради того, щоб забезпечити ефективність людської практики [2, с. 211]. В умовах побудови в Україні правової держави та громадянського суспільства особливого значення набувають наукові дослідження проблем гарантування та захисту цивільних прав, відповідальності за їх порушення.

Що являє собою сучасна теорія цивільно-правової відповідальності як результат наукових юридичних досліджень? Яка її структура та особливості? Дослідженню зазначених питань в юридичній літературі уваги майже не приділялося. Пошук відповідей на них і є метою даної статті.

Термін “теорія” має багато значень. Ним визначається і розгорнуте вчення; і система поглядів; і система мислення; і висловлювання, що містять різну інформацію, котрі можуть відрізнятися за змістом, формою та ступенем

складності; і продукт абстрагуючої діяльності людського розуму тощо [3, с. 9]. У правознавстві в найбільш широкому розумінні теорією цивільно-правової відповідальності називають вчення про цивільно-правову відповідальність, яке є однією із складових частин (елементів) вчення про цивільне право в цілому.

Вчення про цивільно-правову відповідальність є системою взаємозв'язаних і взаємоузгоджених понять, поглядів, висновків і суджень про цивільно-правову відповідальність як явище об'єктивної дійсності¹. Зазначене вчення як наукове знання можна розподілити на два основних рівня: емпіричний і теоретичний.

Емпіричне знання про цивільно-правову відповідальність є множиною висловлювань про абстрактні емпіричні об'єкти, які у сукупності дозволяють скласти уявлення про цивільно-правову відповідальність як явище об'єктивної дійсності. Тільки опосередковано, часто через довгий ланцюг ідентифікацій та інтерпретацій, воно є знанням про цивільно-правову відповідальність як явище, що реально існує ("річ у собі") [4, с. 137]. При цьому воно є не логічним узагальненням результатів спостереження та експерименту, а є певною понятійно-дискурсною моделлю чуттєвого знання [4, с. 137-138], оскільки отримується на емпіричному рівні наукового пізнання цивільно-правової відповідальності як явища об'єктивної дійсності, що характеризується безпосереднім дослідженням реально існуючих суспільних відносин, які виникають між конкретними суб'єктами цивільного права. На цьому рівні відбувається процес накопичення інформації про цивільно-правову відповідальність як об'єкт, що досліджується.

Оскільки сучасні вчені отримують інформацію про реальне буття цивільного права переважно з матеріальних носіїв такої інформації, в основному вони мають справу з юридичними текстами.

Текст є вихідною точкою будь-якої гуманітарної дисципліни, він концентрує у собі всі особливості гуманітарного знання та пізнавальної діяльності – його комунікативну, значеннєву і ціннісну природу [5, с. 400].

Емпіричне знання про цивільно-правову відповідальність як явище об'єктивної дійсності якісно відрізняється від теоретичного знання [4, с. 140] про неї, яке отримується на раціональному (логічному) ступені пізнання, де шляхом використання певних наукових методів (абстрагування, ідеалізації, мисленого експерименту тощо) відбувається розкриття найбільш глибоких, суттєвих сторін, зв'язків, закономірностей, властивих цивільно-правовій відповідальності як об'єкту, що вивчається. Теоретичний рівень – більш висока «сходінка» у науковому пізнанні. Тут висуваються відповідні наукові гіпотези та теорії [6, с. 421], отримуються такі форми знання, як поняття, принципи, ідеї тощо. Призначення теоретичного пошуку полягає не в тому, щоб встановити факти і визначити зовнішні зв'язки між ними, а в тому, щоб пояснити, чому вони існують, чим обумовлене їх існування та виявити можливості їх зміни [7, с. 125].

Отже, у строгому значенні терміни "теорія" і "вчення" не співпадають і, відповідно, не є тотожними поняття "теорія цивільно-правової відповідальності" та "вчення про цивільно-правову відповідальність". Але у сфері юридичних наук використання зазначених термінів як тотожних є припустимим, оскільки традиційно розуміння поняття "теорія" у правознавстві відрізняється від розуміння зазначеного поняття у природних науках.

¹ Додатково див.: Канзафарова І.С. Наука цивільного права в системі правознавства // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – № 4. – С. 74-77.

Так, згідно вимогам природних наук, будь-яка теорія повинна бути системою понять, постулованих тверджень і висновків, що логічно випливають із них. Елементами теорії (необхідними і достатніми) повинні бути: 1) поняття; 2) первинні твердження (аксіоми); 3) оказані твердження (теореми висновки). Таким чином, теорія є розвинутою формою організації наукового знання, яка в ідеальному випадку передбачає дедуктивний метод виведення знань – логічних наслідків. Жорстка дедуктивна структура теорії відповідає вимогам несуперечливості та повноти при виконанні головних функцій – пояснення і передбачення. Юридичне ж знання (включаючи цивілістику) оперує поняттями теорії як певної сукупності поглядів вченого, системи висловлювань, не зв'язаних жорсткою дедуктивною послідовністю ідей, спрямованих на пояснення, інтерпретацію знання та пізнавальної діяльності [5, с. 13]. Але у будь-якому разі наукова юридична теорія є системою знань узагальнюючого характеру про предмет, яка відповідає певному рівню абстракції.

Відрізняються й способи викладення теорій вченими-представниками природних наук і вченими-представниками юридичних наук. Перші, як правило, використовують два способи: 1) евристичний (коли як можна скоріше виявляються найбільш корисні, хоча і не обов'язково фундаментальні, висновки теорії і тут же демонструються способи їх застосування); 2) аксіоматичний (коли теорія викладається ясно і систематично, чітко вказуються первинні твердження, логічно виразно визначаються поняття, що використовуються в теорії). Другі (і цивілісти зокрема), як правило, використовують так званий історичний спосіб (коли найбільш повно простежується історія становлення та розвитку наукової теорії, розглядаються різні спроби її побудови, включаючи і помилкові) [8, с. 28-29]. Але яким би способом не була викладена теорія, особливе значення має при цьому організація відповідних понять, системна вистроєність і логічна обумовленість їх послідовності [9, с. 13].

На думку С.С.Алексєєва, "весь великий та багатограний матеріал теорії цивільно-правової відповідальності (у широкому розумінні – прим. авт.) розпадається на два головних структурних підрозділи, один з яких охоплює цивільні правопорушення, а другий – цивільно-правові санкції" [10, с. 27]. На нашу думку, тут С.С.Алексєєв допускає неточність, оскільки навіть на перший погляд видно, що у самостійний підрозділ можна виокремити матеріали, які містять дослідження поняття цивільно-правової відповідальності. Якщо ж ретельніше проаналізувати теорію цивільно-правової відповідальності, то залежно від проблем, що досліджуються, можна виокремити такі основні підрозділи: 1) поняття цивільно-правової відповідальності; 2) принципи цивільно-правової відповідальності; 3) функції цивільно-правової відповідальності; 4) умови цивільно-правової відповідальності; 5) заходи цивільно-правової відповідальності; 6) механізм дії цивільно-правової відповідальності; 7) ефективність цивільно-правової відповідальності.

Якщо ж розглядати логічну структуру теорії цивільно-правової відповідальності, то вона виглядає як ієрархія понять, головним із яких є власне поняття цивільно-правової відповідальності.

Незважаючи на велику кількість наукових публікацій із зазначеної проблематики, у цивілістиці й сьогодні відсутня єдність думок з більшості загальнотеоретичних питань цивільно-правової відповідальності.

Без перебільшення можна сказати, що сьогодні вчені-цивілісти є майже одноставними лише у визнанні того, що цивільно-правова відповідальність є

різновидом юридичної відповідальності, яка, в свою чергу, є різновидом соціальної відповідальності². Інші питання носять переважно дискусійний характер.

Так, у цивілістиці, як і у загальній теорії права, на протязі кількох десятиліть дискутується проблема так званої «двохаспектної правової відповідальності» (позитивної (проспективної) та негативної (ретроспективної). Існує проблема власне поняття цивільно-правової відповідальності. Незважаючи на багато десятиліть наукового дискурсу щодо цього питання, єдиного поняття цивілістика так і не розробила. Можна виокремити два основних підходи до його визначення: 1) моністичний (цивільно-правова відповідальність розглядається як єдине ціле і відповідно визначається її єдине поняття); 2) дуалістичний (договірна та недоговірна відповідальність розглядаються окремо та відповідно визначаються їх поняття). Крім того, можна виокремити такі основні концепції поняття цивільно-правової відповідальності: концепцію відповідальності як "санкції", концепцію відповідальності як "обов'язку", концепцію відповідальності як "правовідношення" та інші.

Не менш складними є й інші проблеми теорії цивільно-правової відповідальності. Так, наприклад, складність проблеми причинного зв'язку викликала появу багатьох теорій причинного зв'язку, серед яких можна назвати: теорію рівноцінних умов; теорію необхідної умови; теорію адекватного заподіяння; теорію необхідного та випадкового причинного зв'язку; теорію необхідної причинності; теорію прямого і непрямого причинного зв'язку; теорію можливості та дійсності. Саме зазначені теорії знайшли широке висвітлення в юридичній літературі. На жаль, вони не дають відповіді на запитання "як визначити причинний зв'язок", а лише містять відповіді на філософські запитання. Крім того, при вирішенні питання щодо вини як умови цивільно-правової відповідальності науковці не можуть дійти єдності по жодному аспекту: 1) дискутується проблема вини як *необхідної* умови цивільно-правової відповідальності; 2) існує проблема визначення *поняття* вини у цивільному праві (як визначати: на підставі поведінкової чи психологічної концепції?); 3) не вирішена проблема природи вини юридичної особи тощо. Зазначений перелік можна продовжити, оскільки переважна більшість питань теорії цивільно-правової відповідальності, як вже зазначалось, носять саме дискусійний характер.

Суттєвою особливістю теорії цивільно-правової відповідальності є те, що погляди, висловлені науковцями у XIX-XX ст., входять до її змісту і не відкидаються як такі, що не відображають ані сучасного стану відповідних суспільних відносин, ані сучасного рівня їх правового регулювання. Хоча сьогодні безумовно необхідно враховувати, що теоретичні висновки щодо цивільно-правової відповідальності були зроблені на підставі дослідження чинного на той час законодавства і відповідного стану суспільних відносин. Сучасні ж суспільні відносини у сфері дії цивільного права суттєво відрізняються від суспільних відносин минулих історичних періодів. Відповідно відрізняється й правосвідомість науковців-юристів, які досліджували проблеми цивільно-правової відповідальності.

²Див., напр.: *Басін К.В.* Юридична відповідальність як різновид соціальної відповідальності // *Правова держава: Щорічник наукових праць Інституту держави і права ім. В.М. Корещького НАН України.* - Вип. 14. - К., 2003. - С. 108-114.

Врахування правосвідомості вченого у жодному разі не повинно залишатись поза увагою, оскільки юридична наука взагалі та цивілістика зокрема щільно пов'язана з правосвідомістю, а саме: з правовою ідеологією, яка поряд з правовою психологією і утворює правосвідомість як соціально-правовий феномен.

Правосвідомість – це сукупність уявлень, поглядів, переконань, оцінок, настроїв і почуттів людей до права і державно-правових явищ. У теорії права виокремлюють ґносеологічний і соціологічний аспекти правосвідомості. ґносеологічний аспект показує рух від дійсності до свідомості, коли ідеї і погляди виступають як результат відображення дійсності. Соціологічний аспект визначає перехід від свідомості до дійсності, в результаті якого формуються певні моделі поведінки. Відбувається осмислення і підтвердження ролі права, надається його оцінка з точки зору моральних критеріїв, усвідомлення необхідності діючої системи законодавства, а також осмислення потреби в зміні та доповненні чинних нормативно-правових актів, сприйняття процесів і результатів правозастосовчої практики [11, с. 384].

Правосвідомість є складним комплексом психологічних та ідеологічних компонентів (елементів), тому у сучасній теорії права вона, як вже зазначалось, розподіляється на правову психологію та правову ідеологію. Правова психологія “охоплює сукупність правових почуттів, ціннісних відносин, настроїв, бажань і переживань, характерних для особистості (конкретної людини), всього суспільства в цілому чи конкретної соціальної групи”. Під правовою ідеологією, як правило, розуміється “систематизоване наукове вираження правових поглядів, принципів, вимог суспільства, різних груп і верств населення” [12, с. 305-309].

Яскравим прикладом правової ідеології є марксистсько-ленінська концепція права та держави, що панувала за радянських часів. У Радянському Союзі, “процес накопичення знань про державу і право, дослідження державно-правових явищ відбувалися лише на основі наукової бази, закладеної теоретиками марксизму-ленінізму та їх послідовниками, відступ від якої не допускався. Всі знання, теорії, дослідження, що суперечили або не співпадали з марксистсько-ленінським вченням, таврувалися як буржуазні, вважалися антинауковими, шкідливими, такими, що підривають основи побудови радянської держави” [13, с. 20]. Крім того, наукові правові дослідження радянських вчених будувалися на розмежуванні правових систем соціалістичних і капіталістичних держав, а отже, як правило, містили обґрунтування переваги радянського права над капіталістичним.

Але саме наукові знання, отримані в результаті здійснення фундаментальних досліджень радянськими вченими, складають основну частину теорії цивільно-правової відповідальності. І ми не можемо не визнати, що наукові розробки багатьох радянських правознавців у більшості своїй, незважаючи на певні ідеологічні деформації, є величезною інтелектуальною спадщиною, яка потребує вивчення. Разом з тим, необхідно враховувати, що не всі наукові результати радянської доби сьогодні являють однакову цінність. Так, праці, в яких міститься лише аналіз чинного на той час цивільного законодавства (насамперед, ЦК УРСР 1922 р. та ЦК УРСР 1963 р.) та практики його застосування і в яких відсутні певні теоретичні узагальнення, являють інтерес лише з історіографічної точки зору. Фундаментальні ж цивілістичні дослідження, такі, наприклад, як праця Г.К.Матвєєва “Вина в советском гражданском праве” (1955 р.) не втрачають своєї значущості й сьогодні.

Але стосовно наукових розробок, здійснених правознавцями в умовах радянського суспільства, як вірно зауважує С.С.Алексєєв, потрібно постійно мати на

увазі, що вони – навіть у позитивних своїх гранях – зорієнтовані все ж на публічно-правову культуру. Ці розробки, особливо узагальнюючого характеру, часто не беруть до уваги дані і цінності приватно-правової культури (наприклад, договірної форми юридичного регулювання), які з багатьох фундаментальних проблем правової теорії покликані слугувати відправним пунктом наукового аналізу [14, с. 550].

Публічно-правова зорієнтованість наукових праць радянських цивілістів значною мірою була обумовлена змістом радянського цивільного законодавства. Якщо, наприклад, взяти ЦК УРСР 1963 р., то багато його норм відображали публічно-правові засади, хоча, як вірно зазначають О.І.Харитонова та Є.О.Харитонов, необхідно визнати, що в той же час мала місце й часткова, прихована рецепція деяких положень та ідей римського та буржуазного приватного права³. Зміст ЦК України 2003 р. свідчить про загальні приватні засади регулювання відповідних суспільних відносин, а концепція, що лежить в основі зазначеного нормативно-правового акту, виходить насамперед з того, що ЦК є кодексом громадянського суспільства, в якому переважають горизонтальні зв'язки між юридично рівноправними партнерами, а не відносини вертикальної впорядкованості [15, с. 8]. Такий підхід до регулювання суспільних відносин яскраво демонструє те, що ідеологічною основою вітчизняної юриспруденції є ідеологія формування в Україні соціальної правової держави і громадянського суспільства, і цілком узгоджується зі змістом ст. 1 Конституції України, в якій встановлюється, що “Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава”.

Реалії вітчизняного сьогодення дозволяють стверджувати, що поки що правова держава і громадянське суспільство – це лише ідеал, якого необхідно прагнути. Відповідно існує ідеальна модель стану суспільних відносин, досягнення відповідності якій повинні прагнути законодавець і правозастосовчі органи і від якої повинна відштовхуватись юридична наука взагалі та цивілістика зокрема.

Результати сучасних вітчизняних наукових досліджень проблем цивільно-правової відповідальності у переважній більшості свідчать про те, що цивілісти у своїх наукових пошуках керуються саме цими орієнтирами. Але якість зазначених досліджень залишає бажати кращого. Зокрема, змістовний аналіз сучасної вітчизняної юридичної літератури, на жаль, надає підстави стверджувати, що сучасні публікації з проблем цивільно-правової відповідальності, як правило, не містять нових ідей, крім того у переважній більшості випадків дослідження носять прикладний, а не фундаментальний, характер.

Наукова теорія цивільно-правової відповідальності як в Україні, так і в інших країнах, що створилися після розпаду колишнього СРСР, останнім часом розвивається головним чином за рахунок уточнень, конкретизації, певного розвитку первісного знання, внаслідок чого основний рух відбувається переважно всередині вже сформованих понять та уявлень. Нерідко отримані результати виявляються повторенням вже відомого тощо, хоча наукова думка повинна час від часу приходити до нового поняття про явище чи його конкретну сторону,

³Див.: Харитонова О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції. – Х.: “Одіссей”, 2006. – С. 538; Харитонов Є.О. Рецепція римського приватного права (теоретичні та історико-правові аспекти): Автореф. дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Одеський держ. ун-т ім. І.І.Мечникова. О., 1997. – С. 38.

яким наука раніше не оперувала⁴. Крім того, не завжди враховуються ті зміни, яких зазнав класичний інститут цивільно-правової відповідальності у багатьох країнах світу у другій половині ХХ - на початку ХХІ ст., а саме: розширення сфери застосування цивільно-правової відповідальності, розвиток інституту безвинної відповідальності; поширення добровільного й обов'язкового страхування цивільної відповідальності, встановлення граничних розмірів відшкодування; диференціація правового режиму майнової відповідальності залежно від характеру порушеного інтересу тощо.

Ще однією негативною ознакою сучасних досліджень проблем цивільно-правової відповідальності є те, що дуже часто на сторінках юридичної періодики фахівці висловлюють свої точки зору без достатньо чіткої, розгорнутої аргументації, що не дозволяє простежити логічний ряд дослідження, а окремі фахівці замінюють вивчення права як соціальної реальності вивченням термінології закону, в результаті чого досліджуються не правові явища, а різні значення слів, які містяться у нормативних актах. Так, наприклад, при дослідженні понять “санкція” і “відповідальність” аргументація інколи будується не на доводах, які опираються на право, практику його застосування та тенденції розвитку, а на тлумачні словники [16, с. 249].

Крім того, на підставі аналізу змісту теорії цивільно-правової відповідальності можна дійти висновку, що цивілісти у багатьох випадках вивчають не ті реальні суспільні відносини, що виникають і існують між суб'єктами цивільного права, а лише моделюють певні ідеальні юридичні конструкції. Але як без з'ясування дійсної взаємодії елементів певної гуманітарної сфери можна визначити як вони повинні вірно взаємодіяти? На нашу думку, у даному разі необхідно враховувати ту обставину, що цивільно-правову відповідальність, як явище об'єктивної дійсності, “можна представити двома способами: спочатку як абстрактний об'єкт, тобто як можливу форму поведінки, яка виражається системою правил, і далі, як реалізацію думки та поведінки певних особистостей в певний час і в певному місці дії, специфікованих цими правилами...” [17, с. 62]. І лише після цього будувати модель юридичної конструкції.

Але сама юридична конструкція, як вірно зазначає М.М.Коркунов, “не повинна відповідати в усіх своїх нюансах дійсності. Вісі кристала, орбіта Місяця існують лише у нашому уявленні, ми лише уявляємо їх собі. І це жодним чином не заважає даним конструкціям мати високе наукове значення. Тому не біда, якщо і юридична конструкція не є простою копією дійсності. Оцінка її повинна обумовлюватися виключно тим, чи є вона придатною формою для наглядного відтворення усіх якостей правових явищ і їх взаємного співвідношення” [18, с. 427]. Разом з тим, для того, щоб конструкція відповідала своєму призначенню, вона повинна задовольняти певним загальним умовам, які Р.Іеринг називає законами юридичної конструкції: 1) умові повноти (конструкція повинна покривати собою різноманітні окремі випадки, всі вони, в свою чергу, повинні вміщуватись у її рамки); 2) умові послідовності (конструкція повинна бути послідовною і притому у двоякому відношенні: а) вона сама не повинна бути виключенням з більш загальних юридичних положень; б) вона повинна бути такою, щоб рішення всіх окремих питань, що стосуються даних відносин, впливало як необхідний логічний висновок); 3) умові простоти

⁴Див.: Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності: окремі зауваження // Прокуратура. Людина. Держава – 2004. – № 10. – С. 82-88; Канзафарова І.С. Теорія цивільно-правової відповідальності: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2006. – 264 с.

(конструкція повинна бути простою, природною, оскільки дуже складна чи штучна конструкція може не полегшити, а лише ускладнити розуміння) [18, с. 427-428].

Наступним недоліком сучасних досліджень проблем цивільно-правової відповідальності є нездатність багатьох науковців досягнути весь феномен права, внаслідок чого вони вивчають окремих фрагмент правової дійсності поза його зв'язками з іншими правовими явищами, тобто замість системного осмислення правових явищ нам пропонується фрагментарний підхід, який у кращому випадку лише спотворює дійсний стан речей.

На жаль, зазначені негативні явища мають місце не лише у цивілістиці, а й в інших галузевих юридичних науках, й у самій теорії права та держави. Як вірно зазначає А.М.Величко, якщо у минулі століття відбувалася боротьба цілих наукових шкіл і напрямків, їх протистояння, то сучасна юридична наука у багатьох випадках надає нам або довідникову літературу, що містить набір матеріалу, або схоластичну, де спір іде про частковості, які не мають по суті ані наукового, ані практичного значення [19, с. 540].

У певній мірі зниження якості наукових досліджень можна віднести на рахунок сучасної проблеми орієнтації у величезному об'ємі інформації. Кількість наукових публікацій збільшується величезними темпами. У таких умовах обмін науковими ідеями стає все більш ускладненим. Вирішення цієї проблеми необхідно шукати передусім в організації зберігання та автоматизації пошуку інформації на підставі використання комп'ютерних технологій [6, с. 387]. Хоча за великим рахунком, той, хто хоче отримати відповідну інформацію, завжди її отримає попри будь-які перешкоди.

Література

1. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах / Отв. ред. М. Н. Марченко. – Т. 3. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001.
2. Ивин А. А. Современная философия науки. – М.: Высш. шк., 2005.
3. Сурилов А. В. Теория государства и права: Учеб. пособие. – К.; Одесса: Вища шк., 1989.
4. Философия науки / Под ред. С. А. Лебедева: Учеб. пособие. – М.: Академический Проект; Трикста, 2004.
5. Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования: Учеб. пособие / Л. А. Микешина. – М.: Прогресс-Традиция; МПСИ; Флинта, 2005.
6. Голубинцев В. О., Данцев А. А., Любченко В. С. Философия для технических вузов. Серия «Высшее образование». – Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 2003.
7. Образцов П. И. Методы и методология психолого-педагогического исследования. – СПб.: Питер. 2004.
8. Егоров С. Н. Аксиоматические основы теории права. – СПб.: Изд-во «Лексикон», 2001.
9. Ануфриева Л.П. Соотношение международного публичного и международного частного права: правовые категории. – М.: Спарк, 2002.
10. Алексеев С. С. О составе гражданского правонарушения // В кн. Алексеев С.С. Избранное. – М.: Статут, 2003.
11. Проблемы общей теории права и государства. Учебник / Под общ. ред. В. С. Нерсисянца. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999.
12. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах / Отв. ред. М. Н. Марченко. – Т. 3. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001.

13. *Иванов В. В.* Дсидеологизация научного знания – основная задача теории права и государства на современном этапе // Теория права и государства: Учебник. – Х.: ООО “Одиссей”, 2006.

14. *Алексеев С. С.* Восхождение к праву. Поиски и ршения. – М.: Изд-во НОРМА, 2001.

15. *Пушкін О., Скакун О.* Концепція нового Цивільного кодексу України // Українське право. – 1997. – Число 1.

16. *Лейст О. Э.* Сущность права. Проблемы теории и философии права. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002.

17. *Ролз Джон.* Теория справедливости. / Пер. с англ. В. В. Целищева при участии В. Н. Карповича и А. А. Шевченко. – Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995.

18. *Коркунов Н. М.* Лекции по общей теории права. – СПб: Изд-во “Юридический центр Пресс”, 2003.

19. *Величко А. М.* Послесловие // Ф. В. Тарановский. Энциклопедия права. – СПб: Изд-во «Лань», 2001.

И. С. Канзафарова

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова

Экономико-правовой факультет, кафедра гражданско-правовых дисциплин

Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ТЕОРИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КАК РЕЗУЛЬТАТ НАУЧНЫХ ЮРИДИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Резюме

В статье исследуются структура и содержание теории гражданско-правовой ответственности – системы научных знаний о гражданско-правовой ответственности как явлении объективной действительности. Проанализированы особенности и недостатки указанной теории.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, теория, система.

I. S. Kanzafarova

Odessa National University

Frantsuzsky Bulvar, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THEORY OF CIVIL RESPONSIBILITY AS A RESULT OF SCIENTIFIC LEGAL RESEARCHES

Summary

The article studies the structure and essence of the theory of civil responsibility – the system of scientific knowledge of civil responsibility as being objective of reality. The peculiarities and defects of the mentioned theory are analyzed.

Key words: civil responsibility, theory; system.